

5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития : учеб. пособие для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академия, 2006. – 240 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
7. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах / І. С. Попович. – Херсон : ХМД, 2009. – 240 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – С. Пб. : Питер, 2000. – 712 с.
9. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 280 с.
10. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
11. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани ; пер. с англ. В. Б. Ольшанского. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.

УДК [378.091.2:37]:159.923.2

Ірина Третьякова

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми професійного самовдосконалення майбутнього педагога. У статті представлені результати теоретичного вивчення сутності, психологічних особливостей і специфіки феномену самовдосконалення особистості. Здійснено аналіз існуючих підходів щодо визначення поняття «саморозвиток», «самовдосконалення», «самоактуалізація», «самотворення». На основі результатів дослідження визначаються перспективи подальшої роботи в окресленому напрямі.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, свідомість, самоактуалізація, саморозвиток, самотворення, самовдосконалення.

The aim of the article is a theoretical analysis of the problem of future teacher's professional self-perfection. The article presents the results of a theoretical study the nature, psychological characteristics and specificity of the phenomenon of self-perfection. The author analyzed the existing approaches to the definition of the notion «self-development», «self-perfection», «self-actualization», «self-creation». The perspectives for the further research on the basis of above-mentioned results are outlined.

Keywords: personality, consciousness, self-consciousness, self-actualization, self-development, self-creation, self-perfection.

Постановка проблеми. Головною метою сучасного вищого навчального закладу, який завжди був і залишається одним із найважливіших джерел формування особистості майбутнього фахівця, є створення оптимальних умов для ефективного навчання, виховання й розвитку особистості. Сьогодні на вищу освіту покладається найважливіша функція – вона стає необхідним етапом формування творчих, інтелектуальних можливостей людини, гармонійного й усебічного розвитку особистості, її особистісного та професійного самовдосконалення. Таким чином, на викладачів сучасних вищих навчальних закладів покладається найважливіша, можна сказати, найвища місія – максимально сприяти формуванню творчої активності студентів, які б уміли й бажали професійно самовдосконалюватися.

Період навчання у вищому навчальному закладі – це підготовка до трудової діяльності, яка повинна стати для людини не тільки основним джерелом існування, а й можливістю особистісної самореалізації. На жаль, сьогодні більшість студентів приходить в університет лише для одержання необхідних теоретичних знань, практичних умінь і навичок, при цьому практично не звертаючи увагу на ті професійно важливі особистісні якості, які дадуть їм можливість успішно адаптуватися до майбутньої професійної діяльності, формувати соціальну й особистісну зрілість, прагнути до високого професіоналізму й особистісного самовдосконалення. Саме тому ми спрямували теоретичні й практичні пошуки на розв'язання важливого завдання, що постає перед освітньою системою – вивчити проблему професійного самовдосконалення особистості майбутнього педагога в сучасних умовах і знайти ті шляхи вирішення проблеми, які допоможуть нашим майбутнім педагогам стати висококваліфікованими фахівцями.

Аналіз стану розробленості проблеми. Аналіз наукової літератури дозволяє нам зазначити, що проблема самовдосконалення особистості методологічно пов'язана з розумінням особистості як творця свого життєвого шляху (С.Л.Рубінштейн, Б.Г.Ананьєв, О.В.Брушлинський). Проблема професійного самовдосконалення особистості досліджували такі відомі науковці, як Г.М.Андрєєва, І.Д.Бех, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, А.В.Мудрик, І.Д.Свіщев, В.О.Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.

Слід зазначити, що прагнення до самовдосконалення закладене в кожній людині й, на думку представників різних психологічних напрямів і шкіл, є її найважливішою, центральною якістю, необхідним атрибутом життєдіяльності здорової, зрілої особистості. Так, за висловом сучасного науковця С.К.Колубай, головним завданням життя є дійсне самовдосконалення своєї свідомості. Філософ підкреслює, що якщо людина правильно самовдосконалює себе, то тим самим вона розвивається, еволюціонує, виконує те завдання, заради якого народилася [5, с.53].

У сучасній психології існує тенденція до визначення основи для процесу розвитку та самовдосконалення особистості. У науковій літературі досить часто використовуються такі поняття: зріст, автономність, самопізнання, самоактуалізація, саморозвиток, самореалізація, самовдосконалення, самотворення, значення яких ще достатньо чітко не визначені, а, скоріш за все, лише окреслені. При цьому поняття «самореалізація» та «самоактуалізація» частіше використовуються як рівноцінні, під якими більшість учених розуміє безперервну реалізацію таких потенційних можливостей, здібностей і талантів людини, як здійснення своєї місії, або покликання, і прийняття власної споконвічної природи, невпинне стремління до єдності, інтеграції або внутрішньої синергії особистості [11, с.15].

Метою статі є теоретичний аналіз існуючих підходів щодо вивчення проблеми особистісного та професійного самовдосконалення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття самовдосконалення використовується вченими дуже широко й має багатоаспектний характер. Найширший аналіз проблеми саморозвитку, самоактуалізації та самовдосконалення

особистості зроблений представниками гуманістичної психології. Одним із перших вивченням цих питань займався відомий американський учений Гордон Олпорт, який розглядав розвиток особистості як безперервний процес становлення, завдяки якому індивід бере на себе відповідальність за якість власного життя. Можна сказати, що позиція вченого – це, по суті, теорія вдосконаленості. У його наукових доробках велику увагу зосереджено на вивченні прагнень (образу себе) й активних зусиль їх реалізувати (пропріативне прагнення), а отже, його позиція близька до позиції прихильників удосконалення [6, с.118].

Вивченню питань розвитку та саморозвитку особистості присвячені праці Абрахама Маслоу. Учений убачав головною складовою розвитку особистості прагнення до самоактуалізації. Саме це прагнення, на його думку, є вершиною піраміди ієрархії потреб. Він зазначав, що основні риси людей, які самоактуалізуються, – це креативність, безпосередність, сміливість і завзята робота [14, с.353].

Особливо цікавим є погляд на формування особистості К.Роджерса, який підкреслював, що людина є суб'єктом власного життя і вона вільна у власному виборі, прийнятті рішень, намагається виявити самостійність і відповідальність, прагне до саморозвитку та самовдосконалення. На його думку, людина, яка вільно рухається шляхом свого особистісного зростання, найповніше функціонує, а самоактуалізація – це прагнення живої істоти до росту, розвитку, самостійності, самовираження, активації всіх можливостей власного організму [14, с.352].

Л.С.Виготський підкреслював, що концепція саморуху втілюється в теоріях «творчої еволюції», що спрямовується автономним внутрішнім, життєвим поривом особистості, яка цілеспрямовано саморозвивається, волею до самоствердження й самовдосконалення. І.І.Чеснокова зазначає, що, вдосконалюючи себе, особистість виходить із соціальних цінностей, настанов, актуальних у суспільстві в певний конкретний момент її розвитку, і співвідносить їх зі ступенем знання про себе й мірою власної відповідності суспільним вимогам.

Велике значення в досягненні людиною вершини у своєму розвитку відіграє робота над собою, розвиток самої себе як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності. Виховання може бути дійсно раціональним лише тоді, коли спрямовує людину до постійного саморозвитку, самовдосконалення. А це означає безперервну роботу внутрішнього світу людини [11, с.8].

Значний внесок у вивчення саморозвитку та самовдосконалення особистості зробив В.І.Слободчиков, який розумів самовдосконалення «або як свідому зміну, або таке ж свідоме прагнення зберегти в незмінності власну самість» [9, с.7]. Учений підкреслює, що ніякі зовнішні обставини життя не можуть змусити людину бути самостійною та самобутньою. Не можна змусити людину бути особистістю, можна лише їй самій зрости в міру цих дійсно людських здатностей, стати на шлях їх надбання [12, с.29]. Ці здатності, на думку науковця, можуть бути не просто в розвитку особистості, а в саморозвитку, розвитку власної самості, розвитку самої себе. В.Слободчиков наголошує, що людина – це істота свідомо, яка здатна усвідомлювати себе (тобто рефлексивна) і діяльна (здатна до свідомого перетворення) [12, с.30–31].

Підхід до особистісного самовдосконалення як до діяльності (де особистість – інстанція і «суб'єкт», а розвиток здійснюється за участі свідомості й волі) дозволяє нам трактувати особистісний саморозвиток і самовдосконалення людини як творчу еволюцію.

Необхідно також звернути увагу на те, що людина не тільки пристосовується до зовнішніх суспільних умов, а й активно впливає на них і тим самим є суб'єктом суспільного розвитку. Спираючись на досвід попередників і сучасників, особистість прагне максимально розвинути в собі ці необхідні якості. Проявляючи й пізнаючи свої здатності, людина починає сама формувати їх як у власних інтересах, так і на користь суспільства [4, с.16].

Слід зазначити, що однією з головних умов гармонійного й усебічного розвитку особистості, її особистісного та професійного самовдосконалення є самотворення. М.Й.Боришевський розумів під самотворенням процес формування власних ціннісно-нормативних змістів. На думку вченого, якщо ці змісти не орієнтовані на суспільні цінності, то з'являється можливість вибору деструктивної моделі розгортання індивідуальної стратегії самоствердження людини, тобто ігнорування соціуму [2, с.30]. М.Й.Боришевський підкреслював велику роль духовного розвитку в самотворенні особистості: «коли йдеться про саморозвиток, самотворення особистості, то духовний поступ людини є найпереконливішою ілюстрацією реального виявлення суб'єктності індивіда у вибудовуванні власного способу життя й створення алгоритмів самореалізації» [1, с.55].

А.Г.Спіркін зазначає, що найсильнішим фактором самовдосконалення й самовиховання особистості є самосвідомість. В.С.Мерлін до основних функцій самосвідомості відносить розвиток і самовдосконалення особистості відповідно до соціально-моральних вимог суспільства й свідомого використання психологічних закономірностей власної особистості для найбільш успішного перетворення природи й суспільства [8, с.36–37].

Сучасні науковці (Н.М.Гаджиева, Н.М.Нікітіна, Н.В.Кислинська) зазначають, що людина є лише тим, що вона сама із себе робить. Вона існує лише настільки, наскільки себе здійснює. Ніякі інші фактори – середовище, спадковість – не можуть слугувати виправданням її здатності до самовизначення в житті, її людської неспроможності. Таким чином, людині віддається у володіння її буття, і в цьому вона вільна обирати свій життєвий шлях. Жодна загально-суспільна мораль не вкаже людині, що їй потрібно робити; існує безліч ситуацій, де неможливо визначити, що морально, що аморально, що добре, що погане. Людина сама здійснює власний вибір, приймає рішення, тобто, за визначенням Ж.-П.Сартра, людина створює себе сама, вона творить себе, обираючи мораль [3, с.13].

Досвід сучасних вищих педагогічних навчальних закладів дозволяє нам говорити, що ефективно розв'язувати питання підготовки майбутніх фахівців можливо лише за умови, якщо в цьому процесі братимуть активну участь самі студенти, тому що професійне самовдосконалення й саморозвиток майбутнього педагога – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійно-педагогічної компетенції й розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, до умов професійної діяльності й

власної програми саморозвитку [7, с.58]. Самовдосконалення людини як особистості й тим паче як професіонала починається не з моменту народження індивіда, а з початку становлення його особистості. Мета розвитку людини як самості і є внутрішньою причиною її саморозвитку, самовдосконалення як особистості. Активна життєва позиція змінюється в напрямі реалізації й нарощення творчого потенціалу, спрямовує людину на шлях саморозвитку й самовдосконалення себе як майбутнього педагога.

У цьому контексті цікавою є позиція Л.О.Сущенко, яка пропонує розглядати поняття *самовдосконалення* й *саморозвиток* в органічній єдності, розуміючи саморозвиток як педагогічне явище, що знаходиться в основі самовдосконалення вчителя, його професіоналізму й педагогічної майстерності [13, с.15].

Для оптимізації й створення найбільш сприятливих умов для професійного самовдосконалення майбутніх педагогів освітня діяльність у вищому навчальному закладі повинна містити в собі систему внутрішніх спонукань до самоактуалізації, самовдосконалення, пізнання, розвитку професійних і духовних потреб особистості, яка становить детермінантну основу розвитку «позитивної мотивації»: креативності (мотивація самоактуалізації) і творчої діяльності, інтелекту (мотивація досягнень і раціональної, інтелектуальної діяльності), навчання (мотивація пізнання й реактивної або цілеспрямованої діяльності).

Відомо, що в професійному розвитку особистості студента відбувається *професійна самоактуалізація*, під якою розуміється пошук професійного іміджу – зовнішня характеристика образу, яка завжди відображає індивідуальність як символ особистості; це індивідуальний стиль професійної діяльності; це визначення для себе *професійних перспектив*, шляхів їх досягнення, прагнення до гармонійного розкриття власного творчого потенціалу. Таким чином, процес професійного самовдосконалення – це шлях самопізнання, самооцінка власних здатностей, здібностей і практичні дії, спрямовані на їхній розвиток.

Професійний розвиток особистості майбутнього фахівця є необхідною умовою його самореалізації й самовдосконалення. У свою чергу, самореалізація майбутнього вихователя – не одномоментний акт, а процес, який стимулює розвиток особистості на всьому її життєвому шляху. Самореалізуючись і самовдосконалюючись, особистість майбутнього педагога розвивається. Підтвердженням цього є те, що в процесі самореалізації особистість ставить перед собою конкретні цілі, досягнення яких є головними показниками поступового розвитку [10, с.26].

Аналіз праць зарубіжних та вітчизняних науковців дозволяє нам визначити такі характеристики особистості (або якості), які визначають людину як активного суб'єкта самовдосконалення: свобода як можливість вибору людиною шляхів власного розвитку; відповідальність як можливість приймати рішення; інтенціональність як спрямованість розвитку на щось певне (цілі, цінності, змісти тощо); суб'єктність («суб'єктивність» як особливий внутрішній досвід); поєднання зі світом, або буття у світі; картина світу та особисті філософія життя як система особистісних конструктів; рефлексивність (здатність до усвідомлен-

ня та саморозуміння); принципова незавершеність розвитку; духовність; індетермінізм тощо.

Отже, професійне самовдосконалення – це цілеспрямований процес, який є продовженням професійного виховання, коли майбутній педагог з об'єкта виховного впливу («Я – студент, нехай мене навчають») перетворюється в суб'єкт організації власної життєдіяльності («Я – майбутній фахівець, що здійснює підготовку до майбутньої професійної діяльності»): самостійно обирає мету саморозвитку, постійно аналізує власні професійні досягнення, займається самоосвітою, прагне до саморозвитку.

Висновки.

1. Прагнення до самовдосконалення закладено в кожній людині. Самовдосконалення – це складний процес, у якому свідомо діяльність людини спрямована на реалізацію себе як особистості у своїй життєдіяльності. Самовдосконалення особистості – це діяльність, яка спрямовується метою самотворення.

2. Самовдосконаленням можна називати лише той процес, коли особистість стає свідомим й активним суб'єктом самотворення, самоактуалізації, самоздійснення, духовного, морального, професійного, естетичного, фізичного та іншого саморозвитку. Самовдосконалення – це безперервний і постійний розвиток особистості, який не може відбуватися лише природним шляхом. Важливу роль у цьому процесі відіграє саме самоактивність людини, що прагне розвитку та вдосконалення.

3. Самовдосконалення є однією з найважливіших умов гармонійного розвитку будь-якої особистості. Прагнення до самовдосконалення – це невід'ємна складова саморозвитку та самотворення особистості майбутнього фахівця. Особистісне й професійне самовдосконалення можливе за допомогою соціокультурних психологічних знарядь і засобів впливу людини на саму себе та власну життєдіяльність з метою досягнення спрямованих самозмін.

3. Викладачам, кураторам, керівництву вищого педагогічного навчального закладу необхідно вирішувати такі завдання щодо самовдосконалення й саморозвитку майбутніх педагогів: пояснювати важливість процесу самовиховання, саморозвитку й самовдосконалення для всебічного розвитку особистості людини; допомагати студентам адекватно оцінювати свої особистісні й професійні якості; пробудити бажання займатися професійним саморозвитком.

1. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності становлення та розвитку духовності особистості / М. Й. Боришевський // Проблеми загальної і педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. 13, ч. 4. – С. 54–59.
2. Боришевський М. Й. Самотворення особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку // Проблеми загальної і педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. 14, ч. 1. – С. 28–35.
3. Гаджиева Н. М. Основы самосовершенствования: Тренинг самосознания / Гаджиева Н. М., Никитина Н. Н., Кислинская Н. В. – Екатеринбург : Деловая книга, 1998. – 144 с.
4. Грищенко С. В. Самовиховання особистості : монографія / С. В. Грищенко. – Чернігів : Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченко, 2009. – 252 с.

5. Колубай С. К. Ответственность и Закон Кармы : (Лекции и философские этюды) / С. К. Колубай. – 3-е изд., испр., и доп. – Х. : Рериховское филос. общество им. Г. С. Сковороды, 2003. – 128 с.
6. Мадди Сальваторе Р. Теории личности: сравнительный анализ / Р. Мадди Сальваторе ; [пер. с англ.]. – С. Пб. : Речь, 2002. – 539 с.
7. Мазуха Д. С. На шляху до педагогічної професії : (Вступ до спеціальності) : навч. посіб. / Д. С. Мазуха – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 168 с.
8. Морсанова В. И. Самосознание и саморегуляция поведения / В. И. Морсанова, Е. А. Аронова – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – 213 с.
9. Низовских Н. А. Человек как автор самого себя: психосемантическое исследование жизненных принципов в структуре саморазвивающейся личности / Н. А. Низовских. – М. : Смысл, 2007. – 255 с.
10. Радул В. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : [монографія] / В. В. Радул. – К. : Імекс-ЛТД, 2009. – 352 с.
11. Романовський О. Г. Саморозвиток особистості та механізми її само актуалізації : навч.-метод. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, В. Є. Михайліченко. – Х. : ХП, 2002. – 75 с.
12. Слободчиков В. И. Очерки психологии образования / В. И. Слободчиков. – Биробиджан : Биробиджан. гос. пед. ин-т, 2005. – 272 с.
13. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителя початкових класі у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Сущенко. – Запоріжжя, 2008. – 251 с.
14. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен ; [пер. с англ.]. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 608 с.